

Н. В. Зошук, І. О. Тимошук,

Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ЯВИЩЕ «КОНВЕРСІЇ» У ПЛОЩИНІ ЖАНРОВОЇ ПОЛІФОНІЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

У статті розглядається явище конверсії, сфери його функціонування у зрізі європейського літературознавчого дискурсу. Акцентується увага на генеалогічному векторі застосування конверсії як способу самовираження автора. В аспекті конверсійної природи цього феномену з'ясовується його автентичність, проблеми збереження авторського стилю.

Ключові слова: конверсія, дискурс, трансформація, конверсив, девіації.

В статье рассматривается явление конверсии, сферы его функционирования в срезе европейского литературоведческого дискурса. Акцентируется внимание на генеалогическом векторе применения конверсии как способа самовыражения автора. В аспекте конверсионной природы этого феномена выясняется его аутентичность, проблемы сохранения авторского стиля.

Ключевые слова: конверсия, дискурс, трансформация, конверсив, девиации.

The article deals with the phenomenon of conversion, the sphere of its operations in the European section of literary discourse. Attention is focused on the genealogic vector of conversion application as a means of inner expression of the author. According to the nature of this phenomenon, conversion highlights its authenticity and the problem of maintaining of the author's style.

Key words: conversion, literary discourse, transformation, converse, deviations.

Термін «конверсія» (від лат. *conversio* – зміна, перетворення, обмін) сьогодні широко використовується практично в усіх сферах. У філологічному розрізі його першим застосував М. Ріффатер у праці «Формальний аналіз та історія літератури» (1970) [9], надалі послуговуючись ним у численних розвідках зі структурної стилістики, семіотики поезії тощо.

Термін доволі активно функціонує в європейському літературознавчому дискурсі різних напрямків. Зокрема, цим поняттям позначаються різні процеси будь-яких перестановок, транспонування й т.п., наприклад, у психоаналізі означене явище інтерпретується як «транспонування психічного конфлікту та намагання його розв'язати» [9, с. 25]. На думку французького філософа П. Адо, конверсія є одним із тих ключових понять, що віддзеркалює західно-європейську свідомість. Усю історію Заходу, за його словами, можна уявити як удосконалення «технік конверсії» [1, с. 200], позаяк вони мають на меті перетворення прийомів для поліпшення людської реальності.

За античних часів явище психологічно детермінованої конверсії функціонувало як у релігійному, так і в політичному та філософському аспектах, виступаючи певним засобом риторики. Його практикували в судових і політичних суперечках як можливість «змінити душу» противника за допомогою методу переконання. Отже, конверсія на той час являла собою дійовий метод впливу на суспільство. Досвід античних релігій (окрім буддизму) широко спирався на ідею «збалансованості» (за визначенням голландського феноменолога релігії Г. ван дер Леува) [1, с. 200]. Ця «збалансованість» проявлялася як конверсійний процес на рівні обміну енергією між Богом і людиною. Загалом, саме в релігійній сфері поняття конверсії набуло широкого розповсюдження. Зокрема, за С. Мартиновичем воно трактується як зміна світобачення індивіда та ставлення до навколишнього середовища [6, с. 189]. Така зміна передбачає трансформацію не тільки на особистісно-індивідуальному рівні, а й у масштабнішому сенсі – як зміну суспільної свідомості [6].

За П. Адо, тісно пов'язана з політичним типом конверсії так зв. *філософська* конверсія [1, с. 200]. Зокрема, згідно з його твердженням, філософія Платона – це також конвертування методу політичного звернення, оскільки у своїй праці «Держава» він фактично розмірковує саме над поняттям конверсії: «...для того, щоб змінити місто, потрібно змінити людей, але тільки філософу це під силу, тому що він сам є тим, до кого звертаються» [8, с. 518]. Платонівське бачення такого перетворення людини полягало в тому, що «вона повинна відвести свій погляд від тіней чуттєвого світу, щоб повернути його до світла, яке йде від ідеї Блага» (цит. за: [1, с. 202]). Отже, антична філософія таким чином підкреслювала ідею конверсії самої людської природи.

Дещо інший підхід до феномену конверсії – саме у релігійному аспекті – П. Адо адресує Гегелю, який побачив, що в таких релігіях, як «юдаїзм і християнство, спостерігається розрив між людиною і природою та порушений «обмін» між людським і божественним» [1, с. 203]. Християнська конверсія (за П. Адо) *epistrophe* та *metanoia*, виступає поверненням до першопочатку та відродженням, що передбачає насамперед покаяння перед Божим судом. Цей аспект конверсії був прокоментований ще Климентом Александрійським (див.: [3]), який протиставив платонівську ідею перетворення ідеї стоїків: «Стоїки кажуть, що звернення до душі, до божественних речей відбувається внаслідок так званого повороту, бо вона від гріха звертається до мудрості». За Платоном, «душа, після блукань сферою, де панує лише слабе мерехтіння дня, возноситься до вищого світу» [8, с. 134].

Крім того, необхідно враховувати й перманентну природу конверсійних процесів у відношеннях між окремими видами мистецтв. До таких у ХХ столітті слід віднести практику кіномистецтва, яке починалося саме з конверсування літературної класики. В аспекті конверсійної природи цього феномену з'ясовують його автентичність, проблеми збереження авторського стилю при конверсуванні роману в кінотекст, типи впливів на інші види мистецького контексту, механізми інтертекстуальності, що стало темою розвідок таких сучасних науковців, як М. В. Ямпольський, Г. Д. Клочек, Н. В. Нікоряк, С. М. Арутюнян, К. Ю. Ігнатова ін. [Див. про це: 7].

Зі спостереженого П. Адо відносно конверсії та «інваріантів духовного досвіду» важливим для нас стає те, що, зокрема, «конверсію» французький філософ виявляє та спостерігає також у сфері літературних жанрів, беручи за приклад «Сповідь» Блаженного Августина. Вона подається як «літературний стереотип», що спричинив значний вплив на розвиток подальшого літературного процесу не тільки як зразок конверсії, але й як метод перетворення релігійного стану душі у літературний текст [1, с. 200]. Починаючи із зазначеного моменту проблему конверсії можна вважати конституюваною як факт літературної практики.

Таким чином, термін «конверсія» як такий об'єктивно виступає історично змінним за своїм наповненням, еволюціонуючи у різноманітних сферах наукового дискурсу, тому його визначення щоразу вимагає звуження контексту побутування відповідно психологічної, теологічної, соціологічної, філософської або літературної площини аналізу. Зокрема, у літературному аспекті конверсія виявляє свою постійну присутність, динамічну природу, а також вплив усіх вищезгаданих

ракурсів й може виявляти себе на численних рівнях. В нашому дослідженні проблему звужено саме до явища жанрово-родової конверсії.

Конверсія є переважно частковою зміною, тобто девіацій зазнає конкретно окреслений предмет, відбувається лише зміна якості, рівня тощо. У лінгвістичному значенні теорія конверсії активно оперує риффатерівським поняттям *конверсиву*, що означає можливість рівного та еквівалентного смислу для двох форм вираження одного й того ж змісту (див. про це: [9]) (наприклад, утворення нового слова при переході його основи в іншу граматичну категорію – як правило, конверсив і його вихідне слово зовні схожі, але вони різні як щодо написання, так і семантичних зв'язків).

Генетично феномен конверсії має своїм витоким ще міфологічну свідомість з притаманною їй динамічністю (про що ми читаємо у працях таких знаних дослідників цієї форми свідомості, як Гегель, О. Ф. Лосев, Ф. Х. Кессиді, Я. Є. Голосовкер, В. Н. Топоров та ін. Саме в аспекті конверсії синкретизм міфу підтверджує свою континуальну, тобто безперервно мінливу природу. Відтак конверсію слід вважати іманентною властивістю такої онтологічної категорії як міф, оскільки без активного конвертування думки в різні образні форми мутація картини світобачення на рівні міфологічної свідомості була би в цілому неможливою. Важливо підкреслити, що в первісну цілісність світобачення вже було включено постаті філософів, а також міфічних поетів, – окрім Орфея згадуються, як правило, Мусей та Лін; щоправда, останнім відводиться не надто почесна роль – Акваінат називає їх брехунами [цит. за 7, с. 157]. Проте саме з іменами міфічних поетів (пригадаймо також Демодока, Корина, Олімпа та Фантасію), які постійно переспівували один одного, слід пов'язувати традицію активних конверсивів – на рівні тем, образів, фабул.

З розпадом первісного синкретизму окремі тематичні його площини перетворюються на джерело драматургічної сюжетки (трагедії Есхіла, Софокла, Евріпіда, іронічні версії старовинних тем в Арістофана як – от у його комедії «Плутос»). Вони стають також джерелом для нових поетичних форм, функціонують у текстах риторів тощо. Отож маємо зразки пограничної конверсії міфологічного матеріалу в окремі й самостійні жанрові утворення старовинної культури античної доби.

Таким чином, стійка міжродова конверсія в літературі, як абсолютно специфічний стан і фактор її еволюції, виступає логічним наслідком первісного синкретизму словесного мистецтва. Означене явище можна спостерігати на будь-якому зрізі: приміром, дослідники-філософи ґрунтовно висвітлюють форми гераклітовських філософсько-міфопоетичних фантазій в аспекті явищ, що конвертуються між собою на рівні сюжетних фрагментів, текстів різнірідних гімнів, навіть фразеології містерій, яку можна віднайти також у п'єсах Есхіла (див.: [5, с. 180–181]).

Стосовно мистецтва в цілому, то аналогічні конверсії можна спостерігати у площині переходу або музики в слово, або слова в графічний малюнок, або танцю та жесту – у словесний віршований текст тощо. Подібні явища сьогодні позначаються терміном «мультикультуралізм» і сприймаються як першорядна за своєю актуальністю наукова концепція (див.: [2]). Звідси логічно випливає й припустимість різнірідних переходів всередині вже самого словесного мистецтва як такого, особливо на рівні жанрово-родових відношень.

Література:

1. Адо П. Духовные упражнения и античная философия / П. Адо ; [пер. с фр.]. – М. : Степной ветер ; СПб. : Коло, 2005. – 448 с. – (Катарсис).
2. Висоцька Н. О. Концепція мультикультуралізму: питання естетики / Н. О. Висоцька // Питання літературознавства: науковий збірник / гол. ред. О. В. Червінська. – Чернівці : Рута, 2009. – Вип. 77. – С. 110–121.
3. Климент Александрийский. Строматы / Климент Александрийский ; [подг. текста, пер. с дренегр., пред. и комм. Е.В. Афонасина]. – СПб. : Изд-во Олега Абышко, 2003. – Кн. IV. – 336 с.
4. Клочек Г. «Кінематографізм» Тараса Шевченка в контексті інтерактивних стосунків літератури й кіно / Г. Клочек // Наукові записки. Художня література і кінематограф: проблеми інтерактивності. – Випуск 110. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – С. 3–15.
5. Лосев А. Философия. Мифология. Культура / А. Лосев. – М. : Изд-во пол. лит., 1991. – 525 с.
6. Мартинович В. А. Проблема индикаторов конверсии / В. А. Мартинович // Религия и общество: актуальные проблемы современного религиоведения : сб. науч. трудов [под общ. ред. В. В. Старостенко]. – Могилев: Изд-во Могилевского гос. ун-та, 2006. – С. 187–190.
7. Нікоряк Н. В. Автентичність кіносценарію як сучасного літературного тексту: [монографія] Н. В. Нікоряк; [вступне слово О. Червінської]. – Чернівці : Місто, 2011. – 240 с.
8. Платон. Собрание починений : в 4 т. / Платон ; [под. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи]. – М. : Мысль, 1994.
9. Риффатер М. Формальный анализ и история литературы / М. Риффатер // Новое литературное обозрение. – 1992. – № 1. – С. 20–41.
10. Ямпольский М. Дэмон и Лабиринт / Михаил Ямпольский. – М. : Новое литературное обозрение, 1996. – 336 с.